

# ЭРХ МЭДЭЛ, АЛБАН ТУШААЛЫН БАЙДЛАА УРВУУЛАН АШИГЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН НОТЛОХ АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРИМ ОНЦЛОГ

## SOME PECULIARITIES OF PROVING OF INVESTIGATING ABUSE OF JOB TITLE AND OFFICIAL POSITION

Б.Ганхуяг  
Судлаач, доктор

**Товч агуулга:** Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох ажиллагаа тус гэмт хэргийг үйлдсэн арга, учруулсан хор хохирол, шалтгаант холбоог тогтоох, гэмт хэргийн сэдэл, зорилго, гэмт хэрэг үйлдэх явцдаа хуурамч бичиг баримт үйлдсэн, засварласан эсэх, гэмт хэрэг үйлдэгдэх үеийн нөхцөл байдал, гадаад дотоод хүчин зүйл болон тухайн гэмт хэргийн хань хамсаатны хүрээ зэргийг нотлон тогтооход чиглэгдэнэ.

Тус өгүүллээр энэ төрлийн гэмт хэргийн нотлох ажиллагааны онцлогийг тодорхойлж, оновчтой хэрэгжүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагааны үр өгөөжийг дээшлүүлэх тодорхой санал боловсруулахыг эрмэлзсэн болно.

**Түлхүүр үг:** Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах, өөртөө болон бусдад эдийн ба эдийн бус давуу байдал үүсгэх, мөнгөн хадгаламж, хувьцаа, хөрөнгө нуух, устгах, эрх шилжүүлэх, үзлэг хийх, мэдүүлэг авах, криминалистикийн тактикийн зөвлөмж.

**Abstract:** The process of proving abuse of job title and official position is aimed at establishing the method of committing the crime, the damage caused, the cause-and-effect relationship, the motive and purpose of the crime, circumstances, factors contributing to the crime, forgery and alteration of documents in the commission of the crime, as well as the scope of partner in crime.

With this report, the author aims to reveal the above-mentioned features of proving this type of crime, tried to develop specific proposals for their optimal implementation and increasing the efficiency of investigative actions when investigating abuse of job title and official position.

**Key words:** abuse of job title and official position, creation of material and non-material advantages for oneself and other persons, concealment and destruction of cash deposits, shares, assets, transfer of rights, inspection, obtaining testimony, recommendations of criminalistic's tactics.

### Үндсэн хэсэг

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох ажиллагаа тус гэмт хэргийг үйлдсэн арга, учруулсан хор хохирол, түүний шалтгаант холбоог тогтоох, улс нийгэм, иргэдэд хохирол учруулахгүйгээр үүргээ гүйцэтгэх боломж байсан эсэх, гэмт хэргийн сэдэл, зорилго, гэмт хэрэг үйлдэх явцдаа хуурамч бичиг баримт үйлдсэн, засварласан эсэх, гэмт хэрэг үйлдэгдэх үеийн нөхцөл байдал, гадаад дотоод хүчин зүйл болон тухайн гэмт хэргийг ихэвчлэн тодорхой харилцаатай хүмүүсийн хүрээнд үйлддэг тул хань хамсаатны ямар хүрээнд үйлдэв гэдгийг нотлон тогтооход чиглэгдэнэ.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад албан тушаалтан өөртөө болон бусдад эдийн ба эдийн бус давуу байдал үүсгэсэн гол шинжийг тодорхойлох, үйлдэл, эс үйлдэхүйг тогтоох, хэрэгт ач холбогдолтой хөрөнгийг

нуух, устгах, эрх шилжүүлэх зэрэг тухайн гэмт хэрэгт хамаарал бүхий хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөнийг илрүүлэх, хянах, хязгаарлах ажиллагаа явуулдаг<sup>1</sup>.

Энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад хамтарсан ажлын хэсэг байгуулах нь хэргийг шуурхай мөрдөн шалгах хамгийн үр дүнтэй арга бөгөөд хамтарсан ажлын хэсгийн хүрээнд санхүүгийн мөрдөн шалгах болон мөрдөн шалгах тусгай арга хэрэгслийг (гүйцэтгэх ажлын) зэрэгцүүлэн ажиллуулах, ажлын хэсэгт банк, санхүүгийн болон нягтлан бодох бүртгэлийн их хэмжээний баримт бичигт, ялангуяа санхүүгийн талаар бэлэн бус мөнгөний шилжүүлэг, санхүүгийн тайлан, гаалийн болон татварын мэдүүлэгт дүн шинжилгээ хийх мэдлэг, туршлагатай мэргэшсэн шинжээч, мэргэжилтэн оролцуулах нь ихээхэн ач холбогдол агуулдаг<sup>2</sup>. Ялангуяа, эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах замаар их хэмжээний орлого хуримтлуулсан гэмт хэргийн хувьд мөнгө угаах нь ердөө л завсрын, дайвар үйл ажиллагаа байдаг. Тиймээс санхүүгийн мөрдөн шалгах зэрэгцээ ажиллагаа болон гүйцэтгэх ажлын зарим арга хэмжээг ашиглах нь илүү үр дүнтэй байна.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн талаар мэдээлэл, гомдол хүлээн авсан мөрдөгчөөс зайлшгүй хийх, криминалистикийн тактик зүйн зөвлөмж, практикт шалгарсан арга хэмжээ нь<sup>3</sup>:

- Албан тушаалтны ажилладаг салбарын зохион байгуулалт, үйл ажиллагаатай танилцах, тухайн салбарын үйл ажиллагааны талаар гарсан эрх зүйн акт, удирдлагын бичиг баримт болон бусад байгууллагатай харилцах зарчим, журам зэргийг нарийвчлан судлах,

- Албан тушаалтны үйл ажиллагааны хүрээ, эрх мэдэл, түүний үйл ажиллагаатай холбогдох эрх зүйн актууд<sup>4</sup>, тэдгээрийн ямар заалтыг зөрчсөн болохыг судлах,

- Тухайн албан тушаалтны үйлдэлтэй холбоотой, зөрчигдсөн байж болох Эрүүгийн хуулийн заалт, шүүхийн тайлбар зэргийг судлах, гэмт хэргийн шинж байгаа эсэхийг шинжих,

- Тухайн албан тушаалтнаас эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэгт холбоотойгоор гаргаж байсан тушаал, заавар, тогтоол шийдвэр, холбогдох журам, хурал зөвлөгөөний шийдвэр, санал шүүмжлэл зэрэг бичиг баримтыг судлан үзэж, шаардлагатай гэж үзсэн баримтыг хуулбарлан авах, албан тушаалтныг холбогдуулан шалгаж байгаа асуудал нь ямар хууль, дүрэм, тогтоол, зааврын ямар заалтыг зөрчсөн болохыг нэг бүрчлэн тогтоох төлөвлөгөө боловсруулах,

- Гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээллийг шалгах явцад уулзаж ярилцах, мэдүүлэг авах хүмүүсийн дарааллыг зөв тогтоох, хойшлуулшгүй ажиллагааны хүрээнд хийх ажиллагааг хэдийд, хэрхэн хэрэгжүүлэх, түүгээр ямар нөхцөл байдлыг тогтоох, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад ямар ажиллагаа явуулах шаардлага гарч болзошгүй<sup>5</sup> зэргийг урьдчилан төлөвлөх нь цаашдын ажиллагааны чиглэлийг зөв тогтооход ихээхэн ач холбогдолтой.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах явцад нотлох баримт, эд мөрийн баримтыг олж тогтоохоор албан тушаалтны хувийн болон

<sup>1</sup> Криминалистикийн тактик. Сурах бичиг. ЦА. Хамтын бүтээл. 2001. 51 дэх тал.

<sup>2</sup> Чингис, Р. Албан тушаал, эдийн засгийн гэмт хэргийн өнөөгийн байдал, үүдэн гарч буй нөхцөл, шалтгаан //Монгол Улсад гэмт хэрэг үүдэн гарч буй шалтгаан нөхцөл, нөлөөлж байгаа хүчин зүйл. Онол, практикийн бага

хурал. Илтгэл зөвлөмж. ГХУСАЗЗ, ЦЕГ, ХЗҮТ. Уб., (2007. 35 дахь тал).

<sup>3</sup> Мягмарцэрэн, Ш. .Бумнанжид, Ж Албан тушаалын гэмт хэрэг мөрдөх аргачлал. 2010. 23 дахь тал.

<sup>4</sup> Монгол Улсын Улсын Дээд Шүүхийн 2009.06.24-ний өдрийн 23-р тогтоол.

<sup>5</sup> Мягмарцэрэн, Ш. Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг мөрдөх аргачлал. -Уб., 2011.

албан бичгийн баримтыг онцгойлон анхаарч, гэмт хэрэг үйлдсэн баримтыг болон хууль бусаар олж авсан ашиг орлогыг биет байдлаар нь олох, захидал харилцаа, тэмдэглэл, мөнгөн хадгаламж, хувьцаа, төрөл бүрийн эрхийн бичиг зэрэг зүйлийг илрүүлэхэд илүү анхаарал хандуулах, шаардлагатай тохиолдолд албан тушаалтны гаргасан шийдвэрийг тусгасан бичиг баримт, бичгийн эх ноорог, устсан, хаясан бичиг цаас, нягтлан бодох бүртгэлийн анхан шатны баримт, шалгалтын акт, тооллогын бүртгэл, магадалгаа гэх мэт албан бичиг баримтад шинжилгээ хийлгэж дүгнэлт гаргуулах нь үр дүнтэй.

Монгол Улсын ЭХХШТХ-д: Мөрдөгч гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээллийг хянан үзээд гэмт хэргийн шинж байгаа эсэхийг тогтоох шаардлагатай бол үзлэг хийх, шинжилгээнд зориулж дээж, хурууны хээ, ул мөрний хэв авах, хохирогч, гэрчээс мэдүүлэг авах, хэрэгт ач холбогдол бүхий тээврийн хэрэгсэл, мөнгө, эд зүйлийг хурааж авах, эд хөрөнгийг битүүмжлэх, шинжээч томилох зэрэг ажиллагааг<sup>6</sup> хэрэгжүүлэхийг зөвшөөрсөн.

Хэдий ийнхүү хуульчилж өгсөн ч зарим төрлийн гэмт хэргийн онцлогтой холбоотой хойшлуулшгүй явуулах зайлшгүй шаардлагатай зарим ажиллагааг тухайлбал, сэжигтний санхүүгийн байдлын талаар банкнаас мэдээлэл гаргуулах, харилцаа холбооны хэрэгсэлд хяналт тогтоох, цахим хэрэгсэлд нэвтрэх замаар түүнд байгаа мэдээлэл лавлагаа авах, мэдээлэл баримт бичиг гаргуулах ажиллагааг орхигдуулсан<sup>7</sup>.

Эдгээрийг хойшлуулшгүй ажиллагааны хүрээнд багтаан оруулаагүйгээс мөрдөгчийн хувьд ЭХХШТХ-д зааснаар зөвхөн эрүүгийн хэрэг үүсгэж<sup>8</sup> байж л эдгээр ажиллагааг авах боломж нөхцөл нь бүрддэг.

Эдгээр ажиллагаанаас олж авсан мэдээлэл нь нэг талаас хэрэгт ач холбогдол бүхий мэдээ, баримтыг устгах, өөрчлөхөөс урьтан олж илрүүлж авах, нөгөөтэйгүүр, сэжигтэн этгээдэд зохих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад ихээхэн ач холбогдолтой.

Өнөөгийн практикт тодорхой албан тушаалтныг шалгаж эхлэхтэй зэрэгцэн хуралд оролцох, эмчлүүлэх зэрэг ямар нэг шалтгаанаар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтаас оргон зугтах нь элбэг байна<sup>9</sup>. Үүний хор уршиг нь эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашигласан гэмт хэргийг мөрдөн шалгаж шийдвэрлэх ажиллагаа удаашрах, цаашлаад шийдвэрлэх боломжгүй байдалд хүрэх, нөгөө талаасаа хамтран үйлдэгдсэн этгээдүүд оргон зугтсан этгээдийг хуулийн байгууллага олж илрүүлэхийг хүлээх хугацаанд мөн оргон зугтах, ажил амьдрал нь хохирох явдал ч гардаг.

Түүнчлэн, зөвхөн эд хөрөнгийг битүүмжлэх бус мөнгөн хадгаламжийг битүүмжлэх шаардлага байгаа нь өнөөгийн эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн практикт харагдаж байна.

Тиймээс албан тушаалын гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээллийг шалгах хойшлуулшгүй ажиллагааны төрөлд:

- Эд хөрөнгө, мөнгөн хадгаламжийг битүүмжлэх;
- Сэжигтэй этгээдийн банк, санхүүгийн мэдээллийг гаргуулан авах;

<sup>6</sup> ЭХХШТХ. 30.7 дугаар зүйл. Төрийн мэдээлэл. 2017. № ...

<sup>7</sup> Ганхуяг. Б, “Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл //Гэмт явдал. Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2024 №1.

<sup>8</sup> ЭХХШТХ. 1.6 дугаар зүйл.

<sup>9</sup> Ганхуяг. Б, “Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн өнөөгийн байдал” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл //Хууль сахиулахуй. Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2024 № 01.

- Сэжигтэй этгээдийг мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж дуустал гадагш явахгүй байх баталгаа гаргуулах арга хэмжээ авах гэсэн нэмэлт өөрчлөлтийг ЭХХШтХ-д оруулах шаардлагатай гэж бид үзэж байна.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн тухайд мөрдөн шалгах тодорхой ажиллагаа явуулах онцлогийг дурдвал:

**Үзлэг:** Энэ төрлийн гэмт хэрэг мөрдөн шалгах явцад хийх үзлэгийн зорилго нь бичиг баримтын ерөнхий байдал, агуулга, онцлог шинжийг судлах замаар бичиг баримт хуурамч эсэх, засвартай эсэхийг тогтоох, тухайн албан тушаалтны гаргасан шийдвэр, түүний дагуу хийсэн ажиллагааны буюу тухайн байгууллага, аж ахуйн нэгжийн бэлэн мөнгөний орлого зарлага, харилцах дансны орлого, зарлагад хөдөлгөөн хийгдсэн мөнгөн дүн зэргээр ерөнхий дүн, сонирхол татаж буй гүйлгээтэй холбогдох баримт бичгийг үзэх, судлах явдал юм.

Хэрэгт ач холбогдолтой бичиг баримтад үзлэг хийж нотолгоожуулах ажиллагаа нь гэмт үйлдлийн аргыг нотлоход чухал ач холбогдолтой тул үзлэгт тусгай мэдлэгтэй мэргэжилтэн оролцуулах, төрөл бүрийн зориулалттай техник, хэрэгсэл ашиглан нотлох баримтыг цуглуулж, бэхжүүлэх, үзлэгийн явцад шаардлагатай тохиолдолд криминалистик, санхүү, нягтлан бодох бүртгэлийн зэрэг шинжээч томилдог. Тиймээс мөрдөгч ялангуяа, санхүүгийн баримт бичгийн талаарх аж ахуйн нэгжийн гүйлгээг хувийн хадгаламжаар явуулах, хуурамч аж ахуйн нэгжийн нэр дээр гол гүйлгээ хийх, орлогын бэлэн мөнгийг хэсэгчлэн хувийн хадгаламжид байршуулж мөнгө угаах, эх үүсвэргүй мөнгөөр үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах зэрэг тайлан бүртгэлийн булхайг гадарладаг, хаанаас ямар бичиг баримт олох, үзэхээ мэддэг байх ёстой.

Албан тушаалын гэмт хэрэг үйлдэгдсэнээс хойш түүнийг илрүүлэх хүртэл чамгүй хугацаа өнгөрсөн байдаг учраас гэмт этгээдүүд ул мөрөө нуун далдлах зорилгоор төрөл бүрийн бичиг баримтыг хуурамчаар үйлдэх, эх бичиг баримтыг өөрчлөх, ул мөр үлдсэн зүйлийг устгах зэрэг үйлдэл хийсэн байдгийг тооцож ул мөр илрүүлсэн тохиолдол бүрд түүнийг техник хэрэгслээр бэхжүүлэн авах, бичиг баримтыг хураан авч шинжилгээ томилох, хууль бус үйлдэлдээ ашигласан эрх олгосон буюу зөвшөөрөл олгосон эсвэл санхүүгийн гүйлгээний бичиг баримт, иргэн, хуулийн этгээдүүдийн хооронд байгуулсан гэрээ, хэлцлийн хуудас тоо ширхгийн хувьд бүрэн байгаа эсэх, хийгдсэн тэмдэглэгээнүүдэд засвар хийгдсэн эсэх, хуурамчаар үйлдсэн эсэхийг нягталж бэхжүүлж хураан авна. Дахин шинжээч томилох нь хэргийг шийдвэрлэхэд хугацаа алдах, цаашлаад хөндлөнгийн нөлөөлөлд автаж болзошгүй байдалд хүргэдэг гэдгийг санаж байгууштай.

Цахим шуудан /e-mail, message/-аар илгээсэн захидал, бичиг баримтад үзлэгийг илгээсэн захидал, бичиг баримтын агуулга мэдээллийг хүлээн авагч этгээд уншсан, үзэж мэдсэн тохиолдолд үзлэг хийх ердийн журмаар, мэдээгүй буюу уг электрон захидлыг устгасан тохиолдолд үзлэгийг мэргэжилтнүүдийн оролцоотойгоор явуулах шаардлагатай.

Мөн үзлэгийг гүйцэтгэх ажлын арга хэрэгсэлтэй хослуулан явуулах нь зорилгоо ханган биелүүлэхэд ач холбогдолтой төдийгүй мөрдөгч санхүүгийн болон эрх буюу зөвшөөрөл олгосон бичиг баримтуудыг газар дээр нь очиж хураан авч гэнэтийн үзлэг хийх нь нотлох баримтыг устгахаас урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой.

Аливаа баримт бичгийг анзаарахгүй орхигдуулах нь хэргийг тал бүрээс нь бүрэн шалгахад саад учруулж, тэдгээр орхигдуулсан баримтууд дахин шинжээч томилох үндэслэл болох тул баримтыг анхнаас нь бүрэн хураан авах нь зүйтэй.

Төрөл бүрийн баримтад хийсэн шинжилгээ, шинжээчийн дүгнэлтийг яллагдагч хүлээн зөвшөөрөхгүй, түүнчлэн прокурор, шүүхээс шинжээчийн дүгнэлтэд эргэлзэх тохиолдол гарах

нь бий тул дахин шинжилгээ хийж болзошгүй үндэслэлээр хэргийг эцэслэн шийдвэрлэх хүртэл эд мөрийн баримт, гэмт үйлдлийн ул мөрийг хадгалж буй бичиг цаас, нягтлан бодох бүртгэлийн анхан шатны баримтуудыг 2-оос доошгүй цоожтой тусгай өрөөнд хадгалах, 2 түлхүүрийг 2 өөр хүнд хариуцуулан өгөх, уг өрөөнд орж гарсан хүмүүсийн нэр, огноо, орсон зорилгын талаар тусгайлан бүртгэл хөтөлж хэвших нь зүйтэй<sup>10</sup>.

**Нэгжлэг:** Энэ төрлийн гэмт хэргийн мөрдөн байцаалтын явцад цуглуулсан материалд дүн шинжилгээ хийсний эцэст тодорхой хүн, газар орон, орон байранд хэрэгт холбогдолтой зүйл байна гэсэн хангалттай үндэслэлээр болон хохирол нөхөн төлүүлэх, хөрөнгө хураах нөхцөлийг хангах, нуун дарагдуулсан эд хөрөнгийг олж илрүүлэх зорилгоор хойшлуулшгүй тохиолдолд гэнэт нэгжлэг хийх нь эд мөрийн баримтыг устгах, өөрчлөх, алга болгохоос урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой байдаг. Хойшлуулшгүй тохиолдол гэдэгт гэмт хэргийг таслан зогсоох үед, эсвэл гэмт хэргийг халуун мөрөөр нь илрүүлэх ажиллагааны явцад эд мөрийн баримт байгаа, гэмт этгээд нуугдаж байгаа газрыг гэрчийн этгээдүүд шууд зааж байгаа, гэмт этгээд үйлдэл дээрээ буюу эд мөрийн баримтын хамт баригдсан, мөрдөн шалгах бусад ажиллагаа явуулж байх үед нэгжлэг хийх зайлшгүй шаардлага гарч ирсэн зэрэг тохиолдлуудыг ойлговол зохино<sup>11</sup>.

Нэгжлэг нэг талаас сайн дурын шинжтэй ч нөгөө талаасаа албадлагын арга хэмжээ юм. Өөрөөр хэлбэл, нэгжүүлэгч мөрдөгчийн шаардсанаар тухайн тодорхой эд зүйлийг сайн дураар гаргаж өгөх боломжтой ч тийнхүү гаргаж өгөөгүй тохиолдолд эзэмшигчийн хүсэл зоргоос хамааралгүйгээр албадан гүйцэтгэдэг онцлогтой ажиллагаа юм.

Нэгжлэгийг нэг болон хэд хэдэн бүрэлдэхүүнтэйгээр, эсхүл угсруулан зохион байгуулах шаардлага гардаг бөгөөд нэгжлэг явуулах объектоо хэмжээнээс хамаарч оролцох хүн хүч, шаардлагатай тоног төхөөрөмж, оролцуулах мэргэжилтэн, тээврийн хэрэгсэл, холбоо барих аргыг тодорхойлж төлөвлөнө. Нэгжлэгийг нэгэн зэрэг явуулах бол хэсгүүдийн үйл ажиллагааг уялдуулах харилцах мэдээлэл солилцох шуурхай удирдлагаар хангах арга замыг төлөвлөгөөнд тусгана.

Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн тухайд хэд хэдэн бүрэлдэхүүнээр нэгэн зэрэг хийх нэгжлэг нь илүү үр дүнтэй байдаг. Тухайлбал, нэг бүрэлдэхүүн албан тушаалтны өрөөнд нэгжлэг хийж байхад, нөгөө бүлэг гэр оронд нь эсхүл тээврийн хэрэгсэл, гаражид нэгжлэг хийх г.м. Тухайлбал, нэгжлэгээр компьютерын мэдээллийн санд хадгалсан мэдээллийг олох, буулгаж хуулбарлан авах, хураан авах, санхүүгийн болон валютын гүйлгээ хийгдсэн баримт паданыг олох, хураан авах, харилцагчдын талаар мэдээлэл цуглуулах зэрэг бол бараа судлаач, нягтлан бодогч, мэдээллийн технологийн мэргэжилтэн, программист зэрэг мэргэжилтнүүдийг заавал оролцуулна. Нэгжлэгээр юуг эрж хайж олохоос хамаарч мөрдөгч түүнийг нууж болох газрыг зөв таамаглан, нэгжлэг хийх тактикийн аргыг онож хэрэглэх шаардлагатай. Нэгжлэгийн үед хөндлөнгийн хэл ам, хэрүүл тэмцлээс болж хойшлуулж эсхүл хөнгөвчлөн хялбарчилж хэрхэвч болохгүй.

Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох баримт ихэвчлэн кассын орлого, зарлагын баримт, харилцахын гүйлгээний анхан шатны бичиг цаас, төлбөрийн даалгаврууд дээр хадгалагдах учир тэдгээрийг аль болохоор бүрэн бүрдүүлж, тусгайлсан сав, өрөө тасалгаанд хийж хамгаалалтад авах ба нэгжлэгээр мөнгөн тэмдэгт, валют, үнэт цаас, бусад баримт илрүүлсэн бол, түүнийг үзэх, тоолох, бэхжүүлэх ажиллагааг

<sup>10</sup> Криминалистикийн арга зүй. Сурах бичиг. Хамтын бүтээл -Уб 2024.

<sup>11</sup> Криминалистикийн тактик. Сурах бичиг. ЦА. Хамтын бүтээл. 2001. 59 дэх тал.

хийхдээ зориулалтын бээлий өмсөнө. Ер нь мөрдөгчид мөрдөн шалгах аливаа ажиллагаа явуулахдаа ядаж зориулалтын бээлий, улавч өмсөж хэвших нь тухайн ажиллагаа өгөөжтэй байхад нөлөөтэй гэдгийг ямагт санаж дээрх зүйлийг биедээ авч явж, хэрэглэж хэвших шаардлагатай.

**Эд хөрөнгө битүүмжлэх:** Хохирол нөхөн төлүүлэх, хор уршгийг арилгуулах болон хөрөнгө, орлого хураах албадлагын арга хэмжээг хэрэглэх болзошгүй байдлыг хангах зорилгоор яллагдагчийн эд хөрөнгө, хууль бус аргаар олсон орлогыг шүүх, прокурорын шийдвэрээр битүүмжлэх бөгөөд битүүмжлэн хурааж авах хөрөнгийн овор хэмжээнээс шалтгаалан бусад газар зөөвөрлөх боломжгүй бол, мөрдөгч байгаа газарт нь битүүмжилж бусдад шилжүүлэх, устгах, өөрчлөх, захиран зарцуулах, хөдөлгөхийг эд хөрөнгө эзэмшигчид өөрт нь эсхүл бусад боломжтой хүнд хадгалах, хамгаалах үүрэг өгөхийн зэрэгцээ хуульд заасан хариуцлагыг сануулж баталгаажуулна<sup>12</sup>.

ЭХХШтХ-д эд хөрөнгө битүүмжлэх ажиллагааг хураан авах, нэгжлэг ажиллагаатай хамт явуулж болохоор зохицуулсан. Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн тухайд тухайн гэмт хэргийг үйлдэж авсан буюу хууль бус орлогоор олж авсан овор хэмжээ ихтэй эд зүйл, хөрөнгийг олж илрүүлэн, мөнгөн хадгаламжийг шүүхийн шийдвэр гарах хүртэл царцаах, түр хураан авч битүүмжлэх зэрэг арга хэмжээ авна.

Үл хөдлөх хөрөнгө, газар, тусгай зөвшөөрөл, лиценз, арилжааны банканд байгаа мөнгөн хөрөнгийг битүүмжлэхдээ тухайн хөрөнгийн эцсийн өмчлөгч, өмнөх өмчлөгч, хамтран өмчлөгч нарыг тогтоон, хөрөнгийг битүүмжилж байгаа тухайгаа тэдэнд мэдэгдэх, уг ажиллагааны тэмдэглэлд тусгах нь дараагийн үр дагавраас урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой. Битүүмжилсэн эд зүйл, баримт бичиг, мөнгөн хадгаламжийг тусгай бүртгэл хийж, тухайн явуулж буй ажиллагааны тэмдэглэлд хавсаргах нь нотлох баримт хөдөлбөргүй байх нөхцөлийг хангана.

Эд хөрөнгө битүүмжлэх нь гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол барагдуулж, хор уршгийг арилгах зорилготой ч нөгөө талаас нь авч үзвэл, нотлох баримтыг хадгалах нэг хэлбэр бөгөөд уг ажиллагааны онцлог нь түүний албадлагын шинжээр тодорхойлогдоно.

**Хураан авах:** Хураан авах ажиллагаа нь хэрэгт ач холбогдолтой гэж үзсэн бичиг баримт, эд зүйл хаана, хэнд байгаа нь тодорхой байдгаараа илрүүлэх, олох, нэгжлэгийн ажиллагаанаас ялгаатай ч бусад бүх шинж нь нэгжлэгтэй адил төстэйгөөс хуульд энэ хоёр ажиллагааг нэг зүйл заалтаар зохицуулдаг.

Авлигын эсрэг НҮБ-ын Конвенцод<sup>13</sup> гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан эсхүл ашиглах зорилготой эд хөрөнгө, тоног төхөөрөмж буюу бусад хэрэгсэл, гэмт хэргээс олсон орлого буюу тийм орлогын үнийн дүнтэй тохирох эд хөрөнгийг хураан авахыг зөвлөмж болгосон бий.

Түүнчлэн гэмт хэргийн замаар олж авсан орлогыг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн шилжүүлсэн, эсхүл өөрчлөн хувиргасан, хууль ёсны эх үүсвэрээс олсон эд хөрөнгөтэй хольсон зэрэг тохиолдол олонтоо гардаг тул тэр болгоныг хөдөлбөргүй нотлон тогтоох шаардлага нь энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны нэг онцлог болж өгнө.

Хураан авах аж ахуйн үйл ажиллагааны баримт бичгүүд:

<sup>12</sup> Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 21.2 дахь зүйл. 2017.

<sup>13</sup> 2003 оны 10 дугаар сарын 31-ний өдрийн 58/4 тогтоолоор баталсан Авлигын эсрэг конвенци

Тооцоо, бүртгэлд оруулаагүй, тусгаагүй үйлдвэрлэл үйлчилгээний орлого, зориулалт нь тодорхойгүй зарлага, гэнэт алга болсон валют, үнэт эдлэл, үл хөдлөх хөрөнгийн тухай анхан шатны баримт сэлтийг хураан авах, шинжлүүлэх,

Тухайн байгууллагын ажиллагаанд мониторинг үнэлгээ хийлгэх, аудитын болон татварын шалгалт оруулах, шинжээч нягтлан бодогч томилох зэргээр шуурхай ажиллаж нөхцөл байдлыг хяналтдаа авах, үнэнийг тогтоох шалгалтыг шуурхай явуулах нь энэ төрлийн гэмт хэргийг нотлох ажиллагааны бас нэг онцлог нь юм.

**Мэдүүлэг авах онцлог:** Мэдүүлэг авахын өмнө бэлтгэл ажлын хүрээнд мөрдөгч тухайн байгууллагад бүртгэл тооцоо, хяналт шалгалт эрхэлдэг байсан хүмүүстэй уулзах, мэдүүлэг авах, удирдлагатайгаа зөрж маргаж, ажлаас халагдаж хөөгдсөн болон хамт ажиллагчдаа өмөөрч, хууль дүрэм сахихыг шаардаж байсан болон шаарддаг хүмүүстэй уулзах, мэдүүлэг авах, албан тушаалтны жолооч, бие хамгаалагч, нарийн бичгийн дарга, шууд удирдлагад нь байдаг хүмүүстэй ярилцах, гэр бүлийн харилцаатай, дарга-эзэнтэйгээ дотно нөхөрлөдөг хүмүүс, олонтоо очдог, зочилдог цэг, наргиж хамт амардаг хүмүүсийн талаар мэдээлэл цуглуулах, тэдэнтэй уулзах замаар цуглуулсан мэдээллүүдийг үндэслэж мэдүүлэг авах хүмүүсийн болон дарааллыг тогтоон тус бүрээс мэдүүлэг авах нь үр өгөөж сайтай<sup>14</sup>.

Эдгээр мэдээллийг шалган баталгаажуулсны үндсэн дээр албан тушаалтнаас авсан мэдүүлэг үр дүн өндөртэй байдаг.

Мэдүүлэг авахдаа дараах тактик зөвлөмжийг удирдлага болгох шаардлагатай:

- Мэдүүлэгчээс тодруулах зүйл шинжлэх ухааны тодорхой салбарын мэдлэгт хамаарч буй бол салбарын мэргэжилтэнтэй ярилцаж ойлголт авах, шаардлагатай гэж үзвэл мэдүүлэг авахад мэргэжилтэн урьж оролцуулах арга хэмжээг зөвшилцөх,

- Мэдүүлэг авахад зайлшгүй оролцох ёстой оролцогчдын бэлэн байдлыг хангах,

- Мэдүүлэгчээс асуух асуулт, тэдгээрийн дэс дарааллыг тогтоох,

- Мэдүүлэг авах явцад түүнд үзүүлж болох зарим баримтыг ямар дарааллаар харуулах зэргийг тооцоолон төлөвлөж бэлтгэл ажлыг хангана.

Мэдүүлэг авах ажиллагааг үр өгөөжтэй болгох гол нөхцөл нь мөрдөгчөөс хэргийн материал, мэдүүлэг өгөгчийн хувийн байдал, тухайн хэрэгт хувийн сонирхолтой эсэх, сэжигтэн, яллагдагчтай ямар харьцаатай зэргийг сайтар судалж, албан тушаалтны бүрэн эрхийн хэмжээг мэдэж байхын зэрэгцээ гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдлыг мэдэж байх явдал юм.

Түүнчлэн, хэрэгт ач холбогдол бүхий ямар нөхцөл байдлыг мэдүүлэг өгөгчөөс тодруулж болохыг урьдчилан таамаглаж, асуух асуултын дарааллыг гаргах, ажиллагааг явуулах газар, цагаа зөв сонгох, ажиллагаанд оролцогсод болон ашиглах техник хэрэгслийг нэг бүрчлэн төлөвлөсөн байх шаардлагатай.

Мэдүүлэг авах хүмүүсийн дарааллыг тогтоохдоо ажил амьдралын дадлага туршлагатай, нийгэмд эзлэх байр суурь нь төлөвшсөн, тухайн хэрэгт хувийн сонирхолгүй, хэргийн талаар мэдээлэл сайтай, мэдэж буй зүйлээ бүрэн бодитой мэдүүлж чадах хүмүүсээс эхний ээлжид сонгож авах нь чухал.

---

<sup>14</sup> “Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл //Гэмт явдал. Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2024. №1

Мөн зарим үед мэдүүлэг өгөхөөр дуудагдсан этгээд мөрдөгчийн танил, ойр дотны хүмүүс ч байх нь бий. Энэ тохиолдолд мэдүүлэг авахаар дуудагдсан этгээдтэй сэтгэл зүйн холбоо тогтоох бус тогтсон харьцааг албан ёсны харьцаанд шилжүүлэх нь чухал. Өөрөөр хэлбэл албан үүргээ гүйцэтгэж байна гэдгийг эвтэйхэн ойлгуулах хэрэгтэй<sup>15</sup>.

**Гэрчээс мэдүүлэг авах онцлог:** Гэрчүүд харилцан адилгүй мэдүүлэг өгдөг ба мэдүүлэгт түүний тухайн хүний талаарх дүгнэлт цуг илэрч байдаг. Тухайлбал, зарим хүн тааламжгүй харьцаанаас болж өс хонзонгоор худал мэдүүлэг өгдөг бол, зарим нь найз нөхдийн харилцаатай эсхүл тухайн албан тушаалтны удирдлагад ажиллаж байгаатай холбоотойгоор тал засах г.м. тухайн албан тушаалтны хувийн байдал, ажил хэргийн чанарыг янз бүрээр тайлбарладаг. Тиймээс мэдүүлэг авахаас өмнө мэдүүлэгчийн хувийн зан чанар, ажил үүрэг, тэдний ямар харилцаатайг урьдчилан судлан тогтоох чухал. Энэ төрлийн гэмт хэргийн гэрч ихэнх тохиолдолд хэрэгт шалгагдаж буй албан тушаалтны шууд болон шууд бус удирдлагад ажиллаж байгаа, ажиллаж байсан, өөрөөр хэлбэл, тухайн албан тушаалтанд шууд болон шууд бус хараат байдалд байсан хүмүүс байдаг тул тэднээс үнэн зөв мэдүүлэг авах, мэдүүлгийн нотлох чадварыг алдагдуулахгүй байх зэрэгт онцгой анхаарах шаардлагатай.

Мөн орон нутагт цөөн хүн амьдардгаас бие биеэ сайн мэддэг, таньдаг, нутаг ус, дов жалгаараа талцах зэрэг онцлогтой холбоотойгоор гэрч яллагдагчид ашигтай мэдүүлэг өгдөг гэдгийг санаж байх нь чухал.

Гэрчээс мэдүүлэг авахдаа чөлөөт ярилцлага явуулж аажимдаа гол зүйл рүү шилжүүлэх нь чухал. Энэ нь ашигтай мэдээлэл олж авах боломж олгодог.

Гэрч болсон зүйлийг ямар дэс дарааллаар хүлээн авсан, тэр дарааллаараа л мэдүүлдэг, харин мөрдөгч ихэнх тохиолдолд гэрчийн юу ярихыг урьдчилан мэддэггүй учир хэрэгт ач холбогдол бүхий жижиг зүйл гэрчийн ярианы аль хэсэгт гарч болохыг урьдчилан мэддэггүй. Тиймээс мөрдөгч гэрчийн мэдүүлгийг дэс дараатай асуулт хэлбэрээр авахаас илүүтэй түүний ярьсан дарааллаар авах нь гэрчийн анзаарсан, хэрэгт ач холбогдолтой зүйлийг мэдэж авах боломж олгодог гэдгийг онцгой анхаарах шаардлагатай.

**Сэжигтэн, яллагдагчаас мэдүүлэг авах онцлог:** Криминалистикийн тактик зүйн зөвлөмжид мэдүүлэг өгөгчийн талаар урьдчилан дүгнэлт хийх хэд хэдэн эх сурвалжийг тодорхойлж өгсөн. Үүнд: - бичиг баримт хөтөлсөн болон үйлдсэн гар бичмэлээр тухайн хүний бичиг үсгийн чадвар, мэдлэг, боловсрол, мэргэжил, дадал зэргийг; - гадаад төрхөөр нь амьдралын нөхцөл байдал, ажил мэргэжил, ярилцах үед юм хүлээн авч сэтгэн бодох чадвар, боловсролын хэмжээ, зан харьцааны соёл, оюун санааны хөгжил, хөөрөл зэргийг; - дохио зангаагаар нь түүний дотоод сэтгэлийн илрэл; - биеийн хэлэмжээр нь сэтгэл хөдлөлийн шинжүүд зэргийг харьцангуйгаар танин мэдэж болдог.

Хуулиар сэжигтэн, яллагдагч мэдүүлэг өгөх эсэх нь тэдний эрх тул мөрдөгч тэднээс үнэн зөв мэдүүлэг авахын тулд сэтгэл зүйн холбоог зөв тогтоох шаардлагатай. Яллагдагчийн хувьд өөрийн гэм бурууг бүрэн хүлээх эсвэл дутуу буюу огт хүлээхгүй байх нь ч бий. Сэжигтэн, яллагдагчаас мэдүүлэг авах ажиллагаа эсрэг тэсрэг сонирхол бүхий хүмүүсийн хооронд явагддаг сэтгэхүйн тэмцэл юм. Тиймээс мэдүүлэг өгөхөөр дуудагдсан хэн боловч гэм буруутай эсэхээс үл хамааран сэтгэхүйн хямралд ордог. Мэдүүлэг өгөх этгээдийн сэтгэл зүйн төлөвийг үндэслэн зөрчилтэй ба зөрчилгүй гэж ангилах бөгөөд эхний тохиолдолд сэтгэл зүйн төвөгтэй, зөрчилтэй байдлыг намжаахад, дараагийн тохиолдолд мэдүүлгийн мөн чанарт анхаарлыг төвлөрүүлэхэд ажиллагаагаа чиглүүлэх хэрэгтэй.

---

<sup>15</sup> Криминалистикийн тактик. Сурах бичиг. ЦА. Хамтын бүтээл. 2001.93 дахь тал.



Сэжигтэн, яллагдагчийн хувьд хэрэгт холбогдохын хэрээр сэтгэл зүйн хямралд гүн орсон байх ба ихэнхдээ асууж болзошгүй гэсэн асуултад урьдчилан бэлтгэсэн байдаг. Тэд мөрдөгчид ямар нотлох баримт байгааг мэдэхийг оролдон мөрдөгчийг анхааралтай сонсож, үг алдахгүйг хичээн биеэ барих, үгээ нэлээн бодож цэгнэж байж өгдөг онцлогтой.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн тухайд сэжигтэн, яллагдагчаас мэдүүлэг авахдаа криминалистикийн тактикийн зөвлөмжийн шалгарсан аргуудын нэг болох болсон үйл явдлын тухай тодорхой ярихыг санал болгоод чөлөөтэй ярих боломж олгох тактикийг хэрэглэх нь илүү үр дүнтэй. Иймд мөрдөгч анхны асуултаа ерөнхий, өөрөөр хэлбэл, асууж буй сэдвийн хүрээг тогтоохгүйгээр ярих боломжийг олгох байдлаар асуух, эсхүл хэргийн материалаас бүрэн дүүрэн нотлогдсон үйл баримтын талаар асуулт асуух явдал юм. Энэ нь мөрдөгчид мэдүүлэгч өгөгч үнэн, эсхүл худал мэдүүлж буйг мэдэх боломж олгодог. Мөрдөгч яллагдагчаас мэдүүлэг авахдаа гэмт хэрэг үйлдэж олсон гэх орлого, бусад эд хөрөнгийн хууль ёсны гарал үүсэлтэй гэдгийг нотлохыг шаардах нь яллагдагчид өөрийгээ өмгөөлөх боломжийг нь хангаж байгаа асуудал болохоос түүнийг яллаж буй ажиллагаа биш гэдгийг түүнд ойлгуулах хэрэгтэй.

Асуух асуултыг мөрдөн байцаалтын сонирхож буй гол нөхцөл байдлын тухай үндсэн асуулт, шинэ мэдээлэл олж авах зорилгоор асуух нэмэлт асуулт, лавлах зорилгоор асуух тодотгох асуулт, мэдүүлгийг шалгах зорилгоор асуух хяналтын асуулт хэлбэрээр, криминалистикийн тактик зүйн зөвлөмжийг удирдлага болгон, тухайн нөхцөлд тохируулан сонгож асууна.

Мэдүүлэг өгч буй оролцогчийн ярьж буй сэдвээс өөр сэдвийг гэнэт асуух нь мэдүүлэг авах тактикийн нэг арга бөгөөд ингэснээрээ мэдүүлэг өгөгчийн бэлтгэсэн хариултын тогтолцоог алдагдуулан бодож бэлтгэсэн зүйлтэйгээ асууж буй сэдвийг холбоход нь сандарч мэгдэн худал хариу бэлтгэж амждаггүйн дээр асуусан асуулт түүнд хир нөлөөлж буйг түүний биеийн хэлэмжид гарах өөрчлөлтөөр мэдэж болох сайн талтай.

**Шинжээч томилж, шинжилгээ хийлгэх:** Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэгт тухайн албан тушаалтны буруутай үйл ажиллагааг нотлох, учирсан хохирлыг тогтоох, санхүүгийн баримт бичигт орсон өөрчлөлтийг илрүүлэх, анхан шатны байгууллага болох улсын байцаагчийн акт нь эргэлзээтэй зэрэг тохиолдолдуудад шинжээч томилж, шинжилгээ хийлгэдэг. Шинжээч зөвхөн мөрдөгчийн тогтоолд асуусан асуултын хүрээнд л дүгнэлтээ гаргадаг тул шинжээчид зөв, оновчтой хэргийн бодит үнэнийг тогтооход ач холбогдолтой асуултыг оновчтой асуух нь чухал.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэг мөрдөх явцад мөрдөгч их төлөв төрөл бүрийн баримт бичигт хянан шалгах, магадлан шинжлэх шинжилгээ томилдог. Тухайлбал:

- Төсвийн хөрөнгөөр барьсан барилга, байшинг улсын комисст хүлээлгэн өгөхдөө барилгын стандарт норм, дүрэм журам зөрчсөн эсэх,
- Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа, ажил үйлчилгээ явуулахдаа хууль тогтоомж зөрчин бусдад давуу байдал олгосон эсэх, түүнээс олсон орлогоос албан тушаалтан ямар хэмжээний хувь хүртсэн,
- Төсвийн хөрөнгө, мөнгөн гүйлгээг хууль тогтоомж, дүрэм журам зөрчин арилжааны банкуудад байршуулсан эсэх, түүнээс олсон хууль бус орлогыг тогтоох,
- Санхүү, брокер, бирж, хувьцаа, үл хөдлөх хөрөнгө, эд хөрөнгийн үнэлгээ хийх,
- Цахим хэрэгсэл, түүний санах ойд байгаа мэдээллийг сэргээн тогтоох зэрэг болно.

ЭХХШТ хуулиар шинжилгээг шүүх шинжилгээний байгууллага болон түүнээс гадуур, тусгай мэдлэг бүхий шинжээчээр хийлгэхийг зөвшөөрдөг<sup>16</sup>. Аливаа шинжилгээг томилохын өмнө мөрдөгч тухай хэргийн материалтай сайтар танилцан, ямар шинжилгээ хийлгэх зайлшгүй шаардлагатай байгааг тогтоож, дараа нь хаана, хэнээр хийлгэх асуудлаа шийднэ.

Шинжилгээгээр тогтоолгох зүйлийн талаар сайн мэдэхгүй, эргэлзээтэй зэрэг тохиолдолд тухайн шинжилгээ явуулдаг мэргэжлийн байгууллагын шинжээчээс зөвлөгөө авах, ямар шинжилгээгээр ямар зүйлийг тодруулж болохыг мэдэх, тухайн төрөлд ажилладаг шинжээчийн ажлын дадлага туршлагын талаар ч мэдэх боломжийг олгоно. Ингэж мэдэж авсан мэдээлэлд нь ямар шинжилгээ хийлгэх, ямар асуулт асуухыг оновчтой болгох бөгөөд шинжилгээнд зориулж хэргийн материалаас алийг шинжээчид өгөх, хэн гэдэг шинжээчийг томилох зэрэг асуудал тодорхой болно.

ЭХХШТХ-ийн 26.3 дугаар зүйлд зааснаар хэрэгт ач холбогдол бүхий мэдээ, баримт олж тогтоох зорилгоор дараах мөрдөн шалгах тусгай буюу нууц ажиллагааг явуулахыг зөвшөөрсөн байдаг: харилцаа холбооны болон цахим сүлжээнд хяналт тогтоох, орон байр, бусад газарт, тээврийн хэрэгсэлд хяналт тогтоох, ажиглалт хийх, хяналттай хүргэлт зэрэг болно.

Эдгээр тусгай буюу нууц ажиллагааг явуулахдаа эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг мөрдөн шалгаж буй мөрдөгчийн даалгавар, эсхүл тусгай буюу нууц мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий мөрдөгчийн санаачилгаар прокурорын зөвшөөрлөөр явуулна.

Даяаршиж буй нийгмийн нөлөөгөөр гэмт хэрэг нэг улсын нутаг дэвсгэрээр хязгаарлагдахаа больж, улс дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргүүд болон түүний үр дагавар болох гэмт хэргийн замаар олсон ашиг орлогоо угаах буюу гадаад улсад хөрөнгө, мөнгө болгон байршуулах глобал сөрөг үр дагаврууд хэдийнээ бий болсон нь өнөөгийн практикаас харагдаж байх тул эрх мэдэл, албан тушаалаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагааны гол онцлог нь тухайн гэмт хэргийг болон дайвар шинжтэй үйлдэгдэж байгаа мөнгө угаах гэмт хэргийг нотлон тогтооход оршиж байна.

Албан тушаалтан эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэг үйлдэж олж авсан хөрөнгө орлогыг гадаадын улс оронд байршуулсан болон гэмт хэргийн субъект гадаад улс орон руу оргон зугтдаг нь тухайн хэрэгт нотолбол зохих байдлыг бүрэн дүүрэн тогтооход ихээхэн хүндрэл бэрхшээл болдог.

Энэ нь тухайн гэмт хэргийн бусад төрлийн гэмт хэргээс ялгагдах бас нэг онцлог ба шуурхай арга хэмжээ авч ажиллахгүй бол “эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэг” гэж оноосон нэр шигээ эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглаж хэргийг хэрэг биш болгон замхруулдаг практик буюу гашуун туршлагыг санаж ажиллах нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэж ажиллагааг хэрэгжүүлэгчдийн хувьд нэн чухал байна.

### Дүгнэлт

Дэлхийн улс бүрд тулгамдсан асуудал болох төрийн эрх мэдлийг хувийн ашиг сонирхолд урвуулан ашиглах гэмт хэргүүд хүн төрөлхтөн даяарчлагдахтай зэрэгцэн улс үндэстэн дамнан үйлдэгдэх болов. Тэр дундаа төрийн өндөр дээд албан тушаалтнууд эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглаж олсон хөрөнгө, мөнгөө гадаад улсад, тэр

---

<sup>16</sup> ЭХХШТХ-ийн 27.3, 27.4

тусмаа эрх зүйн гэрээ байгуулаагүй улс орнуудад болон оффшор бүс нутагт шилжүүлэн байршуулах, үл хөдлөх хөрөнгө болон хувьцаа худалдан авах, компани үүсгэн байгуулж эдийн засгийн эргэлтэд оруулах зэргээр хууль бус орлогоо төвөггүй нууцалдаг болоод багагүй хугацаа өнгөрч байна.

Манай улсын хувьд 1990 оны дунд үеэс буюу эдийн засгийн эрх чөлөөний төлөөх өрсөлдөөн бүхий чөлөөт зах зээлд хөл тавьж эхэлснээс хойш богино хугацаанд хөлжин хөрөнгөжих сэтгэлгээ нийтийг давамгайлж, төрийн өмчийг хувьчлах явцад мэдээлэл ойр байсан болон тэдний хамаарал бүхий этгээдүүд авлигын гэмт хэргийн төрлүүдийг ашиглаж төрийн өмчийг хувийн болгосон өдгөө хэн бүхэнд тодорхой болсон билээ.

Төрийн албан тушаалтнууд төрийн зорилго, чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч гэдгээ умартан, хувийн эрх ашгийг улс орны эрх ашгаас дээгүүр тавьж авлигын тэр дундаа эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг үйлдэх нь их болжээ.

Авлигын гэмт хэрэг олон төрөл байдгийн адил гэмт хэргийн улмаас олсон хууль бус хөрөнгө, орлого ч олон янз ажээ. Тухайлбал, эрх мэдэл бүхий албан тушаалтнууд мэдлэг, чадвар, мэдээлэлтэй байдлаа ашиглан томоохон аж ахуйн нэгж, орд газрын хувь эзэмших эрхийг худалдан авах, бэлгэнд авах, түүнээ бусдын нэр дээр шилжүүлэх, олсон эрхээр дамжуулан ашиг олох, хууль бус орлогоо оффшор дансанд байршуулах, өөрийн гэр бүл болон хамаарал бүхий хүмүүсийн нэр дээр үл хөдлөх хөрөнгө, хувьцаа, лиценз худалдах авах зэргээр авлигын хэлбэр дүрсийг хувиргах ажиллагаа ихэвчлэн зохион байгуулалттай явагдсаар байна.

Эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд ч Үндсэн хуулийн “хүн бүр хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байх” зарчим алдагдаж, иргэдэд хатуурхсан, албан тушаалтанд боломж олгосон хуулийг батлан гаргасаар байна.

Хууль хяналтын байгууллагуудын хүчин чармайлт, хэвлэл, мэдээллийн чөлөөт байдлын ачаар иргэд авлига, түүний үр дагаврын талаар тодорхой ойлголттой болон түүнтэй тэмцэх талаар олон хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж байна. Тухайлбал, АТГ-аас 2018-2023 онд шалгасан (5 жил) нийт авлигын гэмт хэргийн 57.2%-ийг дан ганц эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэг эзэлж байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэх явдал ихээхэн газар авсныг илтгэн харуулж байна.

Манай улсад улс төр, эдийн засаг, хууль ёс, оюун санааны бүх хүрээнд авлига үүрлэж, тогтолцооны шинжтэй болсноор үндэсний аюулгүй байдлын баталгааг алдагдуулах хэмжээнд хүргэх аюултай нөхцөл байдалд хүрсэн байна.

Бидний хийсэн судалгаагаар эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулах гэмт хэргийн субъект болох албан тушаалтан нь эрх зүйн үр дагавар бий болгох үйл ажиллагаа явуулах эрхтэй, нийгэмд тодорхой байр суурь эзэлсэн, өндөр боловсролтой, ажил амьдралын дадлага туршлагатай, тогтвортой харьцдаг танил тал, найз нөхдийн хүрээлэлтэй, тухайн салбартаа танигдсан, эдийн засгийн хувьд бэхэжсэн, улс төр, нам олон нийтийн ажилд идэвхтэй он удаан жил ажилласан, нэр хүндтэй, одоо ажиллаж байгаа бие хүн байгаа болон ажиллаж байсан бие хүн байх бөгөөд тэдгээрийн 90 орчим хувийг 30-60 насны эрэгтэйчүүд бүрдүүлж байна.

Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулах гэмт хэрэг үйлдэгдэх орчин нөхцөлийг тодорхойлох гол зүйл нь орон зай, цаг хугацаа байдаг бол, газар орон нь төр, засгийн болон нутгийн удирдлагын нэгжүүд, түүнчлэн үйлдвэр, худалдаа, боловсролын салбарын төрийн болон төрийн өмчийн бус үйлдвэр, байгууллагууд гэмт хэргийн орчин нөхцөл болж байдаг. Тухайлбал, эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн 59 хувь нь

албан тушаалтны ажлын өрөөнд, 5 хувь нь өөр бусад газарт буюу хувийн хэвшлийн албан өрөө болон янз бүрийн үйлчилгээний байгууллага, тээврийн хэрэгсэл дотор ч үйлдэгджээ. Энэ төрлийн гэмт хэргийг үйлдсэн цаг хугацааны хувьд 97 хувь нь ажлын цагаар үйлдэгдэхийн зэрэгцээ үргэлжлэх хугацааны мөчлөгөөр харьцангуй урт буюу хэд хоногоос хэдэн жил хүртэл үргэлжилдэг онцлогтой нь энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны онцлогийг илэрхийлж байна.

### Ашигласан материал

1. Криминалистикийн тактик. Сурах бичиг. ЦА. Хамтын бүтээл. 2001. 51 дэх тал
2. Чингис, Р. Албан тушаал, эдийн засгийн гэмт хэргийн өнөөгийн байдал, үүдэн гарч буй нөхцөл, шалтгаан Монгол Улсад гэмт хэрэг үүдэн гарч буй шалтгаан нөхцөл, нөлөөлж байгаа хүчин зүйл. Онол, практикийн бага хурал. Илтгэл зөвлөмж. ГХУСАЗЗ, ЦЕГ, ХЗҮТ. Уб., (2007. 35 дахь тал)
3. Мягмарцэрэн, Ш. .Бумнанжид, Ж Албан тушаалын гэмт хэрэг мөрдөх аргачлал. 2010. 23 дахь тал
4. Монгол Улсын Улсын Дээд Шүүхийн 2009.06.24-ний өдрийн 23-р тогтоол
5. Мягмарцэрэн, Ш. Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг мөрдөх аргачлал. -Уб., 2011
6. ЭХХШТХ. 30.7 дугаар зүйл. Төрийн мэдээлэл. 2017. № ...
7. Ганхуяг, Б. “Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийн нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл //”Гэмт явдал”. Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2024 №1
8. Криминалистикийн арга зүй. Сурах бичиг. Хамтын бүтээл -Уб 2024
9. Ганхуяг, Б. “Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам” Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл //”Хууль сахиулахуй”. Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2024. №1
10. Криминалистикийн арга зүй. Сурах бичиг. Хамтын бүтээл -Уб 2024.
11. Криминалистикийн тактик. Сурах бичиг. ЦА. Хамтын бүтээл. 2001. 59 дэх тал.
12. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 21.2 дахь зүйл. 2017
13. 2003 оны 10 дугаар сарын 31-ний өдрийн 58/4 тогтоолоор баталсан Авлигын эсрэг конвенц
14. “Эрх мэдэл албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэргийг нотлох ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл //Гэмт явдал. Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл 2024. №1
15. Криминалистикийн тактик. Сурах бичиг. ЦА. Хамтын бүтээл. 2001.93 дахь тал.
16. ЭХХШТХ-ийн 27.3, 27.4